

BOLALARNI MULOQOTCHANLIKKA O‘RGATISHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Xusnigul Farxodova

Qo‘qon universiteti Psixologiya yo‘nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bolalarni muloqotchanlikka o‘rgatishning psixologik usullari haqida ma‘lumotlar berib boriladi. Bolalar psixologiyasining o‘rganilgan holati va ularga kerakli tavsiyalar borasida fikr yuritiladi. Bolalarning psixologiyasi va ularning o‘rganilgan sabablari o‘rganilib tahlil qilingan va bartaraf etish yo‘llari haqida ma‘lumotlar beriladi.

Kalit so‘zlar: Muloqot, psixologiya, shaxs, tarbiya, ruhiy rivojlanish, emotsional-hissiy, intellektual, ijtimoiy-psixologik, muloqotga o‘rgatish.

ABSTRACT

This article provides information about psychological methods of teaching children to communicate. The researched state of children’s psychology and appropriate recommendations are discussed. Children’s psychology and their studied causes are studied and analyzed, and information is given about ways to eliminate them.

Key words: Communication, psychology, personality, education, spiritual development, emotional-emotional, intellectual, social-psychological, communication training.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о психологических методах обучения детей общению. Обсуждается исследованное состояние детской психологии и соответствующие рекомендации. Изучены и проанализированы детская психология и их изучаемые причины, даны сведения о путях их устранения.

Ключевые слова: Общение, психология, личность, образование, духовное развитие, эмоционально-эмоциональная, интеллектуальная, социально-психологическая, коммуникативная подготовка.

Muloqot psixologiyasi shaxsni rivojlantirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, tarbiyalanayotgan bolalarning ruhiy rivojlanishiga ota-onalar

tomonidan ko'rsatiladigan e'tiborning samarasini belgilaydi. Bolaning psixik jihatdan o'sishiga o'zlikni anglash, o'zini-o'zi baholash va o'zaro munosabatlar xususiyatlari muhim hisoblanadi. Bu eng avvalo inson shaxsining psixologik shakllantiruvchi, uning emotsional-hissiy, intellektual, ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga zamin yaratuvchi ontogenezning dastlabki bosqichlariga taalluqlidir. Bunda oiladagi munosabatlar, xususan ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatning mohiyati, o'zaro shaxslararo muloqot psixologiyasi katta rol o'ynaydi. Shuni aytish mumkinki, oilaning zimmasiga ulkan va zarur ijtimoiy missiya yuklangandir. Bola tarbiyasi eng og'ir ijtimoiy vazifa ekanligi ayondir. Ota va onaning shaxsiy va ijobiy namunasi solih va soliha farzandlarning kamolga yetishi uchun garovdir. Ostona hatlab tashqi dunyoga qadam qo'yilganida esa bolaga atrof-muhit va jamoatchilikning ta'siri sezilarli bo'ladi. Ta'lim muassasalari va mahalla-kuy, umuman, ijtimoiy sfera muhiti inson farzandini to hayotining so'ngi daqiqasigacha ta'qib qilib boradi. Shu boisdan, oilaviy munosabatlarda shaxsning umummadaniy dunyoqarashini shakllantirishga erishish, nafaqat shaxsiy hayotda, balki, mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va ularning taraqqiyoti jamiyatning ruhiy va ma'naviy hayotida ham muhim o'rin tutadi. Naslimiz davomchilarini nafaqat jismonan baquvvat, balki ma'naviy boy, yangi davr talabiga javob beradigan, muloqot jarayonida erkin fikr yuritadigan qilib tarbiyalash hozirgi kunning dolzarb muammolaridandir. «Ta'lim to'g'risida» gi Qonunda shaxsning erkinligi, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish, muomala madaniyatini tarkib toptirishga birlamchi e'tibor qaratilgan. Shunday ekan, o'smir yoshlarni muloqot psixologiyasi jarayonida mustaqil fikrini erkin ifodalash mumkin. O'smirlarni muloqotga o'rgatish uchun ularga psixologik, pedagogik adabiyotlarni o'qishni tavsiya qilish, muloqot jarayonida yoshlar faoliyatini kuzatish, fikrlash doirasini aniqlash va shu jarayonda psixologik o'yinlar, mashqlar, treninglardan foydalanish muhimdir. Muloqotning o'zaro birgalikda harakat qilish va faoliyat ko'rsatish jarayonida odamlarni birlashtiradigan umumiy narsa ishlab chiqarish tarzida tushunilishi ana shu umumiy narsa muloqot psixologiyasidan iborat ekanligini bildiradi.

Bolalar yoshlikdan avvalo oilada, so'ngra ta'lim maskanlarida muloqotga o'rgatib boriladi. Muloqotga o'rgatishning usullaridan biri muloqot ko'nikmasini mashg'ulotlar tarzida shakllantirishdir. Bolani bog'cha sharoitida tarbiyachi turli mashg'ulotlar o'tkazib muloqotga o'rgatadi. Avval elementar o'zini tutish, kattalarga qanday gapirish, salom berish, minnatdorchilik bildirish kabi usullar tarkib topadi. Maktab yoshi davrida va keyinchalik shaxs ijtimoiy-psixologik treninglar orqali muloqotga o'rgatiladi. Shaxsning o'zi bu usullarga ijobiy

munosabat bildirishi, faol harakat qilishi zarur. Chunki shaxs muloqotda bo‘lmasdan faoliyat subyekti sifatida ham, individual inson sifatida ham to‘laqonli rivojlana olmaydi. A.A. Bodalyev fikricha, hatto o‘yin faoliyatida bola muloqotda bo‘ladi. Ta‘lim jarayonining asosida muloqotga o‘rgatish masalasi turadi. Mehnat ta‘limi jarayonida kishilar doimo muloqotga ehtiyoj sezadilar. Muloqotning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, u insonning dunyoqarashini kengaytiradi va psixikasini rivojlantiradi. Ya‘ni barcha ruhiy jarayonlar muloqot orqali shakllanadi. Jamoa muhitini shakllantirishda ikkinchi yo‘nalish jamoa a‘zolarining ruhiy madaniyatini shakllantirishdir. Shu maqsadda o‘quvchilarga ularning insoniy muloqot, inson shaxsi, bir-birini baholash xususiyatlari («men va boshqalar», «men boshqalaming ko‘zi bilan») to‘g‘risidagi mulohazalarini rag‘batlantiruvchi axborotni berish zarur. Uni insholar, suhbatlar, treninglar orqali uyushtirish mumkin. Maxsus mashqlar orqali muloqot usullariga o‘rgatish shular jumlasidan. O‘smirlikda o‘zining «Men»i xususida ziddiyatli kechinmalar boshlanadi. O‘z ruhiy holati haqida xayol surish kuchaygan, muloqot juda ahamiyatli va g‘oyat tanlab o‘tkaziladigan yoshda inson shaxsi, shaxslararo muloqot to‘g‘risidagi axborot zarurdir Nutq bilan ishlash orqali ham muloqotga o‘rgatish mumkin. Masalan, ovozni baland chiqarib she‘r o‘qish, hikoyani so‘zlab berish kabi treninglar ham muloqotning shakllanishiga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘yin faoliyati davomida muloqotga o‘rgatish oson kechadi.

O‘yin mashqlarini guruhda tashkil qilish metodikasi bolalarda ijobiy fikir yuritishi osonlashadi va fikirlay doirasini kengaytiradi.

Har bir guruh a‘zosiga bittadan rol beriladi. Masalan, bir kishiga o‘qituvchilik, yana biriga o‘quvchilik, yana biriga rahbarlik, yana biriga xodimlik kabilar. Har bir kishi o‘zining rolini sinfdan bajarishi orqali muloqotchanlik sifatleri rivojlanadi, tortinchoqligi yo‘qoladi. Muloqot deganda o‘zaro munosabatlarning shakllanishi, ro‘yobga chiqarilishi va namoyon bo‘lishini ta‘minlovchi informasion emotsional va predmetli o‘zaro ta‘sir jarayoni tushuniladi. Bola shaxsining shakllanishida muloqotning roli benihoya kattadir. Muloqot jarayonida muayyan shaxsiy munosabatlar shakllanadi. Bolada qanday shaxsiy sifatlarining tarkib topishi ko‘p jihatdan uning atrofdagilar bilan bo‘lgan o‘zaro munosabati xarakteriga bog‘liqdir. Bolaning kattalarga munosabati ishonchli yoki ishonchsiz, yoqimli yoki yoqimsiz va hokazo bo‘lishi mumkin. Xo‘sh bolalarning kattalarga bo‘lgan munosabati nima bilan belgilanadi? Bu munosabat asosida nimalar yotadi? Bunday masalalar hozircha kam tadqiq qilingan. Ulaiga nisbatan yondoshuvlar mavjud. Neofreydistlar (Freydning davomchilari) bolalarning kattalarga bo‘lgan munosabati shakllanishida onaning o‘mi hal qiluvchi ahamiyatga ega deb

hisoblaydUar. Ulaming fikricha bunga sabab shundaki, ona bolaning “orol ehtiyoji”ni qondiradi. Biroq nega bo‘lmasa onasidan ayrilib qolgan bolalaming ham jismoniy va psixUc jihatdan normal rivojlanishi xolatlari uchraydi? Bolaning uni oziqlantirmagan u bUan faqatgina o‘ynagan yoki muloqotga kirishgan kattalarga qattiq bog‘lanib qolishini neofreyditisk pozisiyadan turib qanday qilib tushuntirish mumkin? Biologik omilning rolini muvofiqlashtiruvchi psixoanalitUc yondashuv ushbu savouarga javob berolmaydi. “Imprinting” — qayd etish nazariyasining tarafdorlari ham atrofdagUaiga bo‘lgan munosabatining shaldlanishida Uk tajriba muhim birinchi darajali ahamiyatga ega, deb hisoblaydUar. “Imprinting” gipotezasiga muvofiq ilk bolalik davridagi bolalarda ular bUan doimiy muloqotda bo‘luvchi kishining xususiyatlari — tashqi qiyofasi, ovozi, kiyimi, hidi qayd etib qolinadi. www.ziyouz.com kutubxonasi Boshqa bir yo‘nalish — neobbeviyistik yo‘nalishga muvofiq bolaning katta kishiga bo‘lgan munosabati bu — kishi bolaning biriamchi, organik ehtiyojlari (oziq-ovqat, issiqlik, qulaylikka bo‘lgan ehtiyojlamini)ni qanchalik qondirishi bilan belgilanadi. M.I.Lisina boshchiligidagi eksperimental tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, inson ehtiyojining dastlabki 7 yili davomida bolalar va kattalar o‘rtasidagi muloqotning bir necha shakli ketma-ket paydo bo‘ladi hamda bir-birining o‘mini almashtiradi. U muloqot shakllarining asosiylari quyidagilardir: bevositaemotsional muloqot, biror bir ish yuzasidan vujudga keluvchi muloqot (ishchan muloqot), ayni paytdagi vaziyatga bog‘liq bo‘lmagan va bilishga yo‘naltirilgan muloqot (bilish muloqoti), odam bilan bog‘liq masalalar yuzasidan bo‘ladigan muloqot (shaxsiy muloqot). Dastlab, bevosita — emotsional muloqot paydo bo‘ladi. Muloqotning bu shakli asosida bolaning unga nisbatan diqqat-e‘tiborii va mehribon bo‘lishlariga ehtiyoj his etishi yotadi. Keyinchalik muloqotdagi tashabbusni bola o‘z qo‘liga oladi. Yilning ikkinchi yarmidan boshlab nafaqat mehribonlikka ehtiyoj, balki kattalar bilan hamkoriik qilishga bo‘lgan ehtiyoj ham kiritiladi. Bunday ehtiyoj ishchan muloqot davomida qondiriladi. Bola ishchan muloqotga kirishganda, kattalardan yordam so‘rashi, ulami ma‘lum bir faoliyat bilan shug‘ullanishga talldif etishi va boshqa shu kabilami amalga oshirishi mumkin. Lekin shu bilan biiga bolalar biror ish bilan bog‘liq bo‘lmagan vaziyatda bilishga yo‘naltirilgan yoki odam bilan bog‘liq masalalar yuzasidan bo‘ladigan muloqotga ham kirishadilar. Bilish muloqotida bola kattalar bilan atrof-olamdagi narsa va hodisalarni muhokama qiladi. Bunda bola biror bir narsa haqida aytib berishi, savollar bilan murojaat qilishi, kattalardan biror narsa aytib berishlarini iltimos qilishi mumkin. Bunday turdagi muloqotga kirishishdan maqsad kattalardan zarur bo‘lgan axborotni olishdan iborat.Shaxsiy muloqotda esa bola kattalar bilan odam haqida

suxbatlashadi. Bunda u o‘zining emotsional holatini tariflab berishi, kattalami o‘zlari haqida gapirib berishlariga undashi www.ziyouz.com kutubxonasi mumkin. Bolaning emotsional qo‘llab quvatlashiga bo‘lgan ehtiyoji atrof-olamga bo‘lgan munosabati va unga berayotgan bahosi kattalaming munosabat va bahosiga mos kelishiga intilishi shaxsiy muloqotning asosini tashkil etadi. M.I.Lisinining fikricha, aynan shu narsalar bolaning ijtimoiy ehtiyojlari tarkibida markaziy o‘rinni egallaydi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki bolalarni muloqotchanlikka o‘rgatish orqali bolani shaxs sifatida to‘liq rivojlanishiga yordam bergan bo‘lamiz. Jamiyatda o‘zini erkin fikrini bildira olishi uchun, ehtiyoj va istaklarini erkin bayon qila olishi uchun albatta muloqot zarur. Muloqot bolaning rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Bolani muloqotga o‘rgatish bo‘yicha tavsiyalarni keltirib o‘tamiz:

- bolaning har bir fikrini diqqat bilan tinglang;
- bolaning fikrlarini hurmat qiling;
- bola tomonidan beriladigan savollarga to‘liq javob bering;
- bolaga ko‘proq yoshiga oid kitob o‘qib bering;
- o‘qigan kitobingizni birgalikda muhokama qiling.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Z.Nishonova, G. Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. T-2018
2. E. Bern. Odamlar o‘ynaydigan o‘yinlar. Inson psixologiyasi munosabatlar. Inson taqdiri psixologiyasi: Ingliz tilidan tarjima / Umumiy.ed. XONIM. Matskovskiy. Keyingi so‘z. L.G. Ionina. XONIM. Matskovskiy. - Sankt-Peterburg. Lenizdat. 1992. - 400 b.
3. M.G. Davletshin. Umumiy psixologiya. T. ToshDPU. 2002. (o‘quvqo‘llanma)
4. V. Karimova. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. T. 1999
5. E. G‘oziyev. Muomala psixologiyasi. T. 2001 .
6. P. S. Ergashev. Muloqot psixologiyasi (ma‘ruzalar to‘plami).T. 2003. ToshDPU.
7. M. Maxsudova. Muloqot psixologiyasi. (muammoli ma‘ruzalar matni). Namangan. 2005.
8. Asilova S.X. (2022). THE ESSENCE OF TEACHING PRIMARY SCHOOL PUPILS TO LOGICAL THINKING IN THE PROCESS OF MATHEMATICS. Экономика и социум, (2-1 (93)), 24-26.